

УДК 378:37.013

А.О. Главацька

СТРУКТУРНІ КОМПОНЕНТИ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГА ВИЩОЇ ШКОЛИ

В статті автором узагальнено методичні підходи вітчизняних та зарубіжних вчених щодо оцінки професійної компетентності фахівця вищого навчального закладу. Окремо розглянуто основні складові професійної компетентності викладача вищого навчального закладу, подано аналіз структурних компонентів моделі професійної компетентності педагога вищої освіти. Визначено основні складові професійної компетентності фахівця та аналіз сутності структурних компонентів професійної компетентності педагога вищої школи

Ключові слова: професійна компетентність, педагогічна діяльність, професійна кваліфікація, соціально-професійний статус, професійно значущі особистісні якості, педагог вищої школи.

Сучасні інтегративні процеси європейського освітнього простору зумовлюють необхідність вирішення важливої проблеми підготовки висококваліфікованого спеціаліста, здатного діяти в умовах міжкультурної комунікації. У цьому контексті вагомим значення набуває професійна компетентність фахівця. Спираючись на теоретичні праці І. Бежа, А. Бойко, М. Боришевського, Г. Васяновича, В. Гнатюка, С. Гончаренка, І. Зязюна, О. Кондратюка, Н. Косаревої, Л. Крицької, В. Кузя, І. Мартинюка, В. Орлова, В. Поплужного, Ю. Римаренка, В. Семиченко, О. Сухомлинської, С. Сисоєвої, В. Сластьоніна, Г. Філіпчука виокремимо стратегічне завдання реформування вищої освіти в Україні – трансформація кількісних показників освітніх послуг у якісні.

Модель спеціаліста експерти Ради Європи обґрунтовують на основі компетентісного підходу, що розглядає підготовку фахівця перш за все як полікультурну особистість, здатну до співпраці на міжкультурному рівні. Сучасний спеціаліст повинен володіти певними компетенціями, які входять до складу професійної компетентності й допомагають йому вирішувати завдання професійної діяльності.

В останні роки поняття «компетентність» вийшло на загальнодидактичний і методологічний рівень. Це пов'язано з його

© Главацька А. О., 2013

системно-практичними функціями й інтеграційною мета-предметною роллю в освіті. Посилення уваги до цього поняття обумовлене також рекомендаціями Ради Європи, що стосуються оновлення освіти, її наближення до замовлення соціуму. Введення поняття компетентності, як «уміння мобілізувати знання й досвід для розв'язання конкретних проблем» (термін Жана-Франсуа Перре), дає підстави розглядати її як багатофункціональний інструмент виміру якості професійної освіти.

Поняття «компетентність» трактують досить широко: це навчальні здібності, знання та вміння (наприклад, вміння успішно навчатися); навички (комунікативні, спеціальні, тощо); моральні цінності (громадянська відповідальність чи відповідальність за навколишнє середовище та ін.); ставлення (скажімо, групова солідарність).

Узагальнене уявлення про компетентності як наукову категорію розглянемо на основі аналізу деяких визначень понять «компетентність» і «компетенція», взятих з різних джерел.

Компетентність – знання і досвід в технології навчання або іншій області.

Компетентність (лат. *competens* – підходящий, відповідний, належний, здатний, знаючий). Якість людини, що володіє всебічними знаннями в якійсь області і чия думка якого тому є вагомим, авторитетною.

Компетентність – загальний оцінний термін, що позначає здатність до діяльності «зі знанням справи». Зазвичай вживається стосовно осіб певного соціально-професійного статусу, характеризуючи міру відповідності їх розуміння, знань і вмінь реальному рівню складності виконуваних ними завдань.

Компетенція: 1. коло питань, в яких хтось добре обізнаний; 2. коло чий-небудь повноважень, прав.

Компетенція (лат. *competere* – добиватися, відповідати, підходити). 1. Коло повноважень якогось або органу, або посадової особи. 2. Коло питань, в яких фахівець добре обізнаний.

Компетенція – область знання або практики, в якій ця особа володіє обширними, точними знаннями і досвідом практичної діяльності.

Термін «компетентність» є похідним від слова «компетентний». Згідно словникового визначення слово «компетентний» (*competens* з лат. – відповідний, здатний) означає: 1) той, який володіє компетенцією; 2) обізнаний в певній галузі знань. В іншому вимовному

словнику термін «компетентність» визначається як 1) володіння компетенцією; 2) володіння знаннями і навичками, що дозволяють судити, оцінювати що-небудь.

Є. Шишов та В. Кальней вважають, що компетентність – це здатність діяти на основі набутих знань. На відміну від знань, умінь та навичок (що характеризуються за зразком, за аналогією), компетентність передбачає досвід самостійної діяльності на основі універсальних знань. Нові підходи до змісту освіти у зв'язку з компетентностями, на їхню думку, полягають у тому, що варто уникати «знань як соціокультурної форми», замінюючи їх на інші культурні форми. Але відмовитись не від знань взагалі, а від знань «про всяк випадок», тобто перейти до іншого розуміння того, що є «знання як такі». О. Пометун під компетентністю розуміє спеціальним шляхом структуровані (організовані) набори знань, умінь, навичок і ставлень, яких набувають у процесі навчання. Вони дають змогу людині визначати, тобто ідентифікувати й розв'язувати незалежно від контексту (від ситуації) проблеми, що є характерним для певної сфери діяльності.

У нашому дослідженні ми використовуємо судження А. Хутірського про те, що компетенція – це деяка задана вимога до освітньої підготовки, а компетентність – особистісна якість, яка вже склалася, це володіння людиною відповідною компетенцією.

Використовуючи у своєму дослідженні поняття «компетентність» і «компетенція», ми визначаємо компетентність як професійно значущу інтегративну якість особистості, а компетенції як обізнаність, деяку ступінь знайомства, знання, досвід в якійсь сфері діяльності особистості, тобто компетентність розглядається як системне поняття, а компетенція – як його складова, як основа для подальшого формування і розвитку компетентності.

Перед вищою професійною освітою України сьогодні постає складне завдання, а саме: посилити практичну спрямованість підготовки фахівця при збереженні її фундаментальності. Виконати це завдання можливо лише за умови підготовки молодих фахівців на компетентнісній основі.

Сутність модернізації освіти на компетентнісній основі полягає у конструюванні такого змісту, який «не зводиться до знаннево-орієнтованого компонента, а передбачає цілісний досвід розв'язання життєвих проблем, виконання ключових (тобто тих, які стосуються багатьох соціальних сфер) функцій, соціальних ролей, компетенцій». А. Хуторський, Т. Браже, Л. Фішман виділяють такі

головні риси компетентності: володіння відповідною компетенцією, систему знань та вмінь, здатність здійснювати певний вид діяльності.

Вчені виокремлюють низку функцій компетентностей у системі освіти:

- відображення та розвиток особистісних смислів майбутнього фахівця щодо об'єктів, які вивчаються ним;
- характеристика діяльнісного компонента освіти майбутнього спеціаліста, рівень його практичної підготовки;
- здатність розв'язувати у повсякденному житті реальні проблеми – від побутових до професійних та соціальних;
- багатомірність, тобто охоплення і розвиток усіх основних груп особистісних якостей індивіда;
- інтегральна характеристика якості підготовки майбутніх спеціалістів;

Названі функції у сукупності визначають та відображають функціональну грамотність майбутнього фахівця.

Тобто можна сказати, що компетентність має структуру, до визначення якої вчені підходять по різному. Розглянемо найбільш популярні підходи, в яких компетентність розглядається також через низку компетенцій.

А. Хуторський розрізняє освітні компетенції, які входять до складу компетентності й структурує їх таким чином: ключові (надпредметні), які визначаються як здатність людини здійснювати різні види діяльності; галузеві (загальнопредметні, які набуваються упродовж вивчення змісту того чи іншого предмета освітньої галузі; предметні, які формуються у процесі засвоєння при вивченні певного предмета). До загальнокультурної компетенції автор відносить коло питань, в яких майбутній фахівець має бути добре обізнаний, мати знання і досвід діяльності. Це особливості національної та загальнолюдської культури, духовно-моральні основи життя людини і людства, окремих народів, культурологічні основи сімейних, соціальних, суспільних явищ і традицій, роль науки і релігії у житті людини, їх вплив на світ, компетенції у побутовій культурно-дозвільній сфері (Хуторський А. В., 2005, с. С. 55-61)

І. Зимня виділяє такі основні етапи становлення компетентнісного підходу в освіті: перший етап (1960–1970 рр.) характеризується введенням у науковий апарат категорії «компетенція» і створенням передумов розмежування понять «компетенція» і «компетентність»; другий етап (1970–1990 рр.) – використання категорій «компетенція» і «компетентність» у теорії й практиці навчання мови, спілкування, а

також задля аналізу професіоналізму фахівців в управлінні, керівництві та менеджменті; третій етап (початок 1990-х рр.) визначається дослідженням компетентності як наукової категорії освіти.

Засвоєння людиною будь-яких знань, умінь і навичок складається з конкретних дій, операцій, які вона виконує у своїй професійній діяльності. Дослідники зазначають що, виконуючи певні операції, усвідомлюючи потребу в них, оцінюючи їх важливість, людина тим самим розвиває компетентність у будь-якій сфері діяльності.

Аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми компетентнісного підходу переконливо доводить, що єдиного розуміння поняття «компетентнісний підхід» не існує. Відсутні й загальноприйняті визначення основних понять: компетенцій, компетентностей, ключових кваліфікацій, ключових навичок.

Міжнародна комісія Ради Європи розглядає поняття компетентності як загальні або ключові вміння, базові вміння, фундаментальні шляхи навчання, ключові кваліфікації, кроснавчальні вміння або навички, ключові уявлення, опори або опорні знання. На думку експертів Ради Європи, компетентності передбачають:

- спроможність особистості сприймати та відповідати на індивідуальні та соціальні потреби;
- комплекс ставлень, цінностей, знань і навичок.

Експерти Ради Європи вважають що, оволодівши відповідними компетентностями, які охоплюють певний рівень знань, умінь, ставлень, людина зможе здійснювати складні поліфункціональні, поліпредметні, культуродоцільні види діяльності; ефективно вирішувати відповідні проблеми, тобто стати спеціалістом, здатним реагувати на нові запити часу.

В останніх публікаціях ЮНЕСКО поняття «компетентності» визначається як поєднання знань, умінь, цінностей і ставлень, застосовуваних у повсякденному житті. На останній конференції (відбулася за участі ЮНЕСКО, Департаменту технічної освіти та професійної підготовки Міністерства освіти Норвегії, у 2004р.) дійшли згоди в трактуванні поняття компетентності як здатності ефективно й творчо застосовувати знання й уміння в міжособистісних стосунках – ситуаціях, що передбачають взаємодію з іншими людьми в соціальному контексті так само, як і в професійних ситуаціях.

Треба зауважити, що зарубіжні та вітчизняні дослідники відзначають, що ключові компетентності нестабільні та залежать від

пріоритетів суспільства, цілей освіти, особливостей і можливостей самовизначення особистості в соціумі.

Проаналізувавши погляди дослідників компетентнісного підходу, можна виділити стійкі ознаки цього поняття: знання і вміння; освіченість; самореалізація; усвідомлення власної значущості; оперативність, мобільність і системність знань, вмінь, навичок, реалізація їх у діяльності, саморозвитку особистості та у професійній діяльності. Міжнародна комісія Ради Європи визначає поняття компетентність, як загальні або ключові вміння, базові вміння, фундаментальні шляхи навчання, ключові кваліфікації, ключові уявлення, опори або опорні знання. Головними ознаками даного поняття є ключові вміння, фундаментальні шляхи навчання, опорні знання.

Прихильники компетентнісного підходу вважають, що компетентність – це інтегрована характеристика якості особистості, результативний блок, сформований через досвід, знання, вміння, ставлення, поведінкові реакції або ж спеціально структуровані (організовані) набори знань, умінь, навичок і ставлень, що їх набувають у процесі навчання і які дозволяють людині визначати і розв'язувати, незалежно від ситуації, проблеми, характерні для певної сфери діяльності. Головними ознаками даного визначення є набори знань, умінь, навичок і ставлень, інтегрована характеристика якості особистості.

Аналізуючи наукові джерела щодо сутності понять «компетенція» і «компетентність» ми дійшли висновку, що у педагогіці їхнє визначення неоднозначне. Так, деякі науковці ці поняття ототожнюють. В. Афанасьєв визначає компетентність як сукупність функцій, прав і відповідальності фахівця. М. Нагач визначає компетентність як здатність застосовувати знання й уміння. Аналогічне визначення подає й І. Васильєв, який розуміє компетентність як здатність працівника кваліфіковано виконувати певні види робіт у межах конкретної професії, добиватися високих результатів праці на основі наявних знань, вмінь та навичок. А. Маркова розглядає професійну компетентність і розуміє її як поєднання здатності (особисті якості) та готовності (знання, вміння) до професійної діяльності. До зазначених компонентів професійної компетентності А. Михайличенко і В. Аніщенко додають ще досвід особистості та її ставлення до справи. О. Бодальов вважає, що компетентність – це «специфічна здібність, яка дозволяє ефективно вирішувати типові проблеми і завдання, що виникають у реальних

ситуаціях повсякденного життя. Це вміння вирішувати окреслене коло завдань у професійних видах діяльності». Зазначені науковці не розглядають поняття «компетенція», що дає підстави стверджувати, що ці два поняття ними ототожнюються.

Іншими вченими поняття «компетенція» й «компетентність» розрізняються. Зокрема поняття «компетенція» і «компетентність» диференціюють відомі російські вчені А. Хуторський та В. Краєвський. Виходячи з того, що у перекладі з латинської мови слово «competentia» означає коло питань, з якими людина добре обізнана, має певний досвід, то компетентність у певній галузі тлумачиться як володіння відповідними знаннями й здібностями, які дозволяють ґрунтовно судити про цю галузь й ефективно діяти в ній, тобто компетентність є результатом набуття компетенції

Компетенція – сукупність знань, умінь і навичок, набутих упродовж навчання і необхідних для виконання певного виду професійної діяльності.

Термін «компетенція»; вживається спеціалістами у сфері комунікації у різних значеннях: як сукупності знань, умінь та навичок (Б. Глухов); здатності особистості здійснювати певну діяльність (А. Суригін); рівень сформованості міжособистісного досвіду спілкування (Ю. Ємельянов); здатності обирати та реалізовувати програми мовної поведінки під час комунікації (В. Костомаров) .

Таким чином, теоретичний аналіз сучасних досліджень свідчить про те, що більшість дослідників тлумачать компетентність як: гармонійне, інтегративне, ключове поєднання знань, умінь та навичок, досвід діяльності; готовність до використання знань, умінь та навичок у практичній діяльності; якість, що сприяє саморозвитку особистості та реалізації її творчого потенціалу; мінімальний досвід використання знань, умінь та навичок. Поняття «компетентність» застосовується до певних категорій спеціалістів, характер праці яких пов'язаний з ухваленням рішень або з глибокими знаннями у певній галузі знань. С. Гончаренко визначає категорію «компетентність»: «...сукупність знань і умінь, необхідних для ефективної професійної діяльності: вміння аналізувати, передбачати наслідки професійної діяльності, використовувати інформацію.

Кожна компетенція містить у собі теоретичне уявлення про об'єкт впливу (взаємодії) – теоретичну готовність і спосіб роботи із цим об'єктом – практичну готовність.

Крім того, в понятті «професійна компетентність» ще виділяють такі складові, як:

1. професійна кваліфікація;
2. соціально-професійний статус;
3. професійно значущі особистісні якості.

Таке розуміння професійної компетенції, що подається в роботах С.Г. Молчанова, С.Г. Вершловського, дозволяє розгорнути поняття про професійну компетенцію.

Професійні якості педагога вищої школи, базуючись на наукових працях, присвячених проблемі професійних характеристик фахівця (А. О. Деркач, І. Ф. Ісаєв, Є. О. Клімов, Н. В. Кузьміна, Н. Д. Левітов, А. К. Маркова, В. О. Сластьонін, О. І. Щербаков та ін.), можна диференціювати на п'ять підсистем: підсистема професійного мислення; підсистема експресивних якостей; підсистема організаторських якостей; підсистема професійної спрямованості; підсистема комунікативних якостей. Критерієм диференціації професійних якостей педагога вищої школи є провідна функція професійної діяльності педагога, за реалізацію якої вони відповідають. Так, якщо педагог виступає в ролі науковця-дослідника та провідними функціями його професійної діяльності є здійснення науково-дослідної та прогностичної функцій, то успішність їх виконання більшою мірою залежить від актуалізації якостей спеціаліста підсистеми професійного мислення.

За реалізацію організаторської, управлінської функцій педагога – керівника навчально-пізнавальної активності студентів, куратора й організатора студентської групи – відповідає організаційна підсистема якостей. Інтегративною підсистемою професійних якостей викладача вищого навчального закладу є комунікативна підсистема. Саме вона виявляється у вигляді призми, через яку трансформуються всі останні професійні функції та завдяки якій реалізуються всі підсистеми професійних якостей педагога вищої школи.

Висновки. Таким чином, у результаті аналізу складових компонентів професійної компетентності педагога вищої школи можна зробити такі висновки: професійна компетентність викладача вищого навчального закладу базується на сукупності діяльнісно-рольових і особистісних (суб'єктно-діяльнісних) характеристик; особливості реалізації навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах накладають свою специфіку на компоненти професійної компетентності педагога вищої школи; на сучасному етапі розвитку системи освіти професійна підготовка у вищій школі представлена більшою мірою формуванням діялісно-рольового компонента професійної компетентності викладача вищого

навчального закладу. Професійна компетентність як складова професійної культури педагога, основа його професіоналізму й майстерності забезпечує успішність професійного розвитку фахівця та проявляється в різних видах педагогічної діяльності.

Базовим компонентом професійної компетентності викладача вищого навчального закладу є психолого-педагогічна компетентність як цілісний, динамічний особистісно-професійний феномен, що забезпечує його професійну самоорганізацію відповідно до вимог науково-педагогічної діяльності.

Психолого-педагогічна компетентність представлена діяльними та особистісними компонентами, механізмами й процесами їх свідомої генералізації та прояву.

Література

1. Маркова А. К. Психологический анализ профессиональной компетентности учителя / А. К. Маркова // Советская педагогика. — 1990. — № 8. — С. 82–88.
2. Орлов П. И. Методические аспекты дистанционного обучения: визуализация информации. Учебно-методическое пособие / П. И. Орлов, В. И. Струков, Ю. П. Горелов // Под общей редакцией проф. П. И. Орлова. — Харьков: Университет внутренних дел, Украинская ассоциация дистанционного образования (УАДО), 2000. — 160 с.
3. Попова С. В. Психолого педагогическая компетентность как научно-педагогическая проблема / С. В. Попова // Известия Южного отделения Российской академии образования. Выпуск 1. — Ростов н/Д., 1999. — С. 127–136.
4. Равен Д. Педагогическое тестирование: проблемы, заблуждения, перспективы / Д. Равен — Львів: Когито-Центр, 1999. — 144 с.
5. Теоретические основы и реализация фреймового подхода в обучении: моногр. : в 2 ч. Ч. II. Естественнонаучная область знаний: физика, астрономия, математика / Р. В. Гурина, Т. В. Ларина / Под ред. Р. В. Гуриной. — Ульяновск : УлГУ, 2008. — 264 с.
6. Філюшин В. А. Роль логіки у формуванні професійних якостей співробітників органів внутрішніх справ / В. А. Філюшин // Наукові розробки академії — вдосконаленню практичної діяльності та підготовки кадрів органів внутрішніх справ. — К., 1994. — С. 239–242.
7. Хуторской А. В. Педагогическая инноватика: методология, теория, практика: Научное издание / А. В. Хуторской — М.: Изд-во УНЦ ДО, 2005. — 222 с.

А. О. Главацкая СТРУКТУРНЫЕ КОМПОНЕНТЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ ПЕДАГОГА ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ

В статье автором обобщенно методические подходы отечественных и зарубежных ученых относительно оценки профессиональной компетентности специалиста высшего учебного заведения. Отдельно рассмотрены основные составляющие профессиональной компетентности преподавателя высшего учебного заведения, подан анализ структурных компонентов модели профессиональной компетентности педагога высшего образования. Определены основные составляющие профессиональной компетентности специалиста и анализ сущности структурных компонентов профессиональной компетентности педагога высшей школы

Ключевые слова: профессиональная компетентность, педагогическая деятельность, профессиональная квалификация, социально-профессиональный статус, профессионально значимые личностные качества, педагог высшей школы.

А. Hlavatska THE STRUCTURAL COMPONENTS OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF THE HIGH SCHOOLS TEACHER

In the article the author generalizes some methodical approaches of native and foreign scientists which concern the assessment of professional competence of a specialist of a higher educational establishment. The main components of professional competence of teachers of a higher educational establishment are inspected separately and an analysis of the structural components of the model of professional competence of a teacher of the higher education also is presented. The basic components of professional competence of a specialist and an analysis of the essence of structural components of professional competence of a teacher of a high school are defined.

Keywords: professional competence, pedagogical activity, professional qualification, socio-professional status, professional significant characteristic, a teacher of a high school.

Рецензенти:

Лігоцький А. О. — д. пед. н., проф.,
Лукашенко А. А. — к. юрид. н., доц.

Стаття надійшла до редакції 01.10.2013